

Осн. тв.: Порадник для керівника самодіяльного хору. – К., 1951. – 115 с.; Франко і музична творчість // Наук. записки. – Т. IV : Сер. Історико-філол. – Житомир, 1956. – С. 130–147; Зоряні сади : сонети. – К., 1970. – 103 с.; Жадань і задумів неспокій: з творчої спадщини Бориса Тена : вірші, переклади, статті, листи, спогади / [упоряд., підгот., публ., прим. А. Ф. Журавського, К. В. Ленець]. – К., 1988. – 549,[1] с.; Скороминущих років буревій : літературна спадщина ; Спогади про Бориса Тена ; Документи. – Рівне, 1998. – 125 с.

Пер.: Жулавський Ю. Стара земля : повість. – К., 1928. – 280 с.; Есхіл. Прометей закутий. – К., 1949. – 189 с.; Толстой Л. Живий труп : драма на 6 дій. – К., 1950; Шіллер Ф. Розбійники : драма на 5 дій. – К., 1953. – 204 с.; Словацький Ю. Балладина : трагедія на 5 дій. – К., 1955. – 227 с.; Софокл. Антігона. – К., 1965. – 66 с.; Арістотель. Поетика. – К., 1967; Гомер. Одиссея. – К., 1963; Іліада. – К., 1978; Шекспір В. Антоній і Клеопатра; Макбет // Шекспір В. Твори в 6 т. – Т. 5. – К., 1986. – 693 с.

Арх.: ІЛ НАНУ. – Ф. 137. – № 7679; ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 3214; ЦДАГОУ. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 66645-фп; ЦДІАУК. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 10850, 11469; Оп. 3. – Спр. 3977.

Опубл. дж.: Разрядный список воспитанников всех классов и отделений Волынской ДС, состоящих после годичных испытаний в к. 1912/1913 учебного года // Волынские Ев. – 1913. – № 30. – С. 544; Борисові Тену (Миколі Васильовичу Хомичевському) – 80 : (Бібліогр. список літ-ри). – Житомир, 1978. – 32 с.; Справа «Спілки Визволення України». Невідомі документи і факти. Науково-документальне видання. – К., 1995. – С. 145, 154, 213–214; Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року : документи і матеріали / упоряд. Г. М. Михайличенко, Л. Б. Пилявець, І. М. Преловська. – К.; Львів, 1999. – С. 173, 204, 205, 270, 350, 401; Репресована УАПЦ: Політичні репресії проти священників Української Православної Автокефальної Церкви (1919–1938): за документами Галузевого державного архіву Служби безпеки України // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2005. – № 1/2 (24/25). – С. 95, 144, 176, 182, 184, 318, 321; 2006. – № 1/2 (26/27). – С. 62, 71, 84, 85, 100, 215, 325–326.

Літ.: Липківський В., митр. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження Української Церкви / із вступом і замітками протопресвіта. С. В. Савчука. – Вінніпег, 1961. – С. 61, 88, 99, 103, 138, 152, 169; 3 нагоди 70-річчя Бориса Тена // Літопис Волині. – Вінніпег, 1971. – Ч. 10/11. – С. 22–25; Зленко Г. Малознаний Борис Тен // КС. – 1993. – № 4. – С. 120–122; Куликівська Л. М. В. Хомичевський – діяч Української Автокефальної Православної Церкви // Волинь–Житомирщина. – № 1. – 1997. – С. 94–99; Єремєєв В. В. Пенелопа та Одиссей // Кожному мила своя сторона : краєзнавчі нариси про видатних людей, минуле Житомирщини, обряди і звичаї населення краю. – К., 1998. – Ч. 2. – С. 43–62; Він же. Лаври і тернії Бориса Тена // Духовні витоки Житомирщини : праці Житомир. науково-краєзнавчого тов-ва дослідни-

ків Волині / ред. М. Ю. Костриця. – Житомир, 2003. – Т. 29. – С. 192–202; Він же. Священик, поет, перекладач // Реабілітовані історією : у 27 т. Житомир. область. – Кн. 1. – 2006. – С. 208–221; Рожко В. Є. «Білі плями» в життєписі Бориса Тена // Актуальні питання культурології. – Рівне, 2000. – Вип. 9. – С. 121–124; Ленець К. В. Тен Борис // Українська мова : енциклопедія. – К., 2004. – С. 681; Білоус П. Борис Тен у колі неокласиків // Волинь–Житомирщина. – 2009. – № 19. – С. 156–164; Кордон М. Одиссея Бориса Тена (09.12.1987–12.03.1983) // Волин. істор. записки. – Житомир, 2009. – Вип. 2. – С. 217–223; Блашкевич Л., Кондратюк Р. Протоіерей Хомичевський // Кожному мила своя сторона : Краєзнавчі нариси про видатних людей, минуле Житомирщини, обряди і звичаї населення краю. – К., 1998. – Ч. 2. – С. 20–22; Вербич В. Український Гомер і настоятель Софіївського собору // Погорина : літературно-краєзнавчий журнал Рівненщини. – Рівне, 2010. – Вип. 14/15. – С. 390–392; Преловська І. М. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1930) – Української Православної Церкви (1930–1939). – К., 2013. – С. 208, 267, 303–304, 562, 564, 686.

Н. В. Ткачук

ХОТОВИЦЬКИЙ Олександр Антонович [рос. Хотовицкий Александр Антонович] (09[21]03.1834–29.12.1893[10.01.1894]), протоіерей, випускник КДА – священнослужитель РПЦ, церк. педагог та адміністратор. Батько священномученика протоіерея Олександра Хотовицького (1872–1937), канонізованого РПЦ у 1994.

Нар. у с. Колки Старокостянтинівського пов. Волин. губ. (нині – Теофіпольського р-ну Хмельн. обл.) у сім'ї священника місцевої Свято-Миколаївської церкви. Після закінчення Волин. ДС (1849–55, м. Кременець, нині – райцентр у Терноп. обл.) навчався у КДА (1855–59), яку закінчив зі ступ. магістра богослов'я і словесних наук (ухвалу Конференції КДА від 07.08.1859 затверджено Св. Синодом 08.10.1859).

13.10.1859 розпочав пед. діяльність на посаді професора рос. словесності та лат. мови Волин. ДС. З 29.09.1861 призначений ректором Дерманського ДУ (с. Дермань Дубенського пов. Волин. губ., нині – територія сіл Дермань Перша і Дермань Друга Здолбунівського р-ну Рівнен. обл.). Після запровадження у 1867 нового статуту духовних се-

мінарії перейменованій у доглядача. Викладав катехізис, тлумачення Євангелій та Апостолів, лат. мову. Протягом 10-річного керівництва уч-щем виявив себе дбайливим адміністратором і талановитим педагогом.

Звільнившись, за власним бажанням, з посади доглядача (30.10.1871), вступив на єпархіальну службу. Єпископом Острозьким, вікарієм Волин. єпархії Юстином (Охотіним) 07.11.1871 рукопокладений у сан диякона; 08.11.1871 висвячений на ієрея. 18.11.1871 призначений на посади законвчителю Житомир. чол. гімназії і священника гімназичної Свято-Сергіївської церкви. Указом Св. Синоду від 03.04.1873 піднесений до сану протоієрея.

У 1873 на загальних зборах правління Волин. ДС обраний ректором (затверджений на посаді указом Св. Синоду від 14.06.1873). За часів ректорства спромігся суттєво підняти рівень навч. і виховної роботи, покращити матеріальний стан семінарії та побутові умови семінаристів. З ініціативи Х. та за його клопотанням при Волин. ДС було створено попечительство про вихованців (11.08.1882) та відкрито позиково-ощадну касу для співробітників (квітень 1884).

Згідно з указом Св. Синоду від 03.04.1885 звільнений, за власним бажанням, з посади ректора і призначений настоятелем Архангело-Михайлівської церкви в Житомирі. Виконував низку адм. обов'язків на єпархіальній службі: був членом Волин. духовної консисторії (з 20.12.1885), опікувався місіонерською діяльністю серед чеських колоністів Волин. губ. (з 03.11.1887), входив до складу (22.10.1886–30.06.1890) й очолював (30.06.1890–30.08.1891) Волин. єпархіальну училищну раду. Чимало часу приділяв благодійницькій діяльності: був членом-засновником (01.01.1867–01.01.1874) і дійсним членом (01.01.1874–01.01.1882) Тов-ва опіки пораненими і хворими воїнами; почесним членом попечительства про вихованців Волин. ДС (з 30.01.1884)

Упродовж багаторічної пед. та пастирської діяльності отримав низку церк. і держ.

відзнак, у т. ч., ордени Св. Анни 2-го ступ. (05.04.1887) і Св. Володимира 4-го ступ. (15.05.1891). Наприкінці життя затверджений у спадковому дворянстві.

За згадкою колег, Х. вирізнявся відповідальним ставленням до своїх обов'язків, шляхетністю й моральними чеснотами. Заслужив любов і повагу колег, учнів, парафіян. Був талановитим церк. оратором і проповідником (низку проповідей та промов опублікував у ж-лі «Волынские епархиальные ведомости»).

Помер у м. Житомирі від пневмонії на 60-му році життя. Похований біля правого кліросу Хрестовоздвиженського приділу Архангело-Михайлівської церкви (нині – Свято-Михайлівський кафедральний собор Житомирсько-Овруцької єпархії УПЦ Київ. Патріархату).

Осн. тв.: Слово в день Преображения Господня // Волынские Ев. – 1869. – № 16. – Ч. неофиц. – С. 635–640; Советы и благожелания ищущим священства. Письма к псаломщикам // Там само. – 1881. – № 4. – Ч. неофиц. – С. 103–109; № 5. – Ч. неофиц. – С. 129–136; № 6. – Ч. неофиц. – С. 155–165; Слово в день 50-летия Почаевской Успенской лавры со времен включения ее в число православных российских лавр // Там само. – 1883. – № 30. – Ч. неофиц. – С. 889–898; Слово в день Введения во храм Пресвятой Богородицы // Там само. – 1886. – № 36. – Ч. неофиц. – С. 1151–1158; Слово на Новый год // Там само. – 1894. – № 3. – Ч. неофиц. – С. 65–68; Слово в день Сретения Господа нашего Иисуса Христа // Там само. – 1894. – № 4. – Ч. неофиц. – С. 105–110.

Арх.: ІР НБУВ. – Ф. 175. – №№ 59/7, 59/8, 2248.

Опубл. дж.: Послужной список законоучителя Житомирской мужской гимназии, священника гимназической Сергиевской церкви, магистра Александра Хотовицкого. Составлен в октябре 1872 г. // Волынские Ев. – 1872. – № 24. – Ч. офиц. – С. 654–655; Утверждение в должности ректора Волынской духовной семинарии // Там само. – 1873. – № 14. – Ч. офиц. – С. 369; Именной список ректорам, инспекторам и профессорам духовных академий и семинарий на 1875 г. – [Б. д.]. – С. 42–43; Именной список ректорам, инспекторам духовных академий и семинарий, профессорам духовных академий, монашествующим преподавателям духовных академий, семинарий и смотрителям духовных училищ на 1884 г. – [Б. д.]. – С. 48–49; Отчет Попечительства о воспитанниках Волынской духовной семинарии за первый попечительский год (от 26 сентября 1882 г. по 31 декабря 1883 г.) // Волынские Ев. – 1884. – № 11–12. – Ч. неофиц. – С. 362; Давидович Б. С. Речь у гроба протоиерея

А. А. Хотовицкого // Там само. – 1894. – № 4. – Ч. неофиц. – С. 110–113; *Викторовский А. В.* Речь при погребении протоиерея А. А. Хотовицкого // Там само. – № 5. – Ч. неофиц. – С. 137–139; О смерти протоиерея и священника // Там само. – № 6. – Ч. офиц. – С. 142; *Т[еодоров]ич Н. И.* Памяти отца протоиерея Александра Антоновича Хотовицкого, бывшего ректора Волынской духовной семинарии (Некролог) // Там само. – Ч. неофиц. – С. 179–186.

Літ.: Теодорович Н. И. Волынская духовная семинария. История первоначального устройства ее и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учения, а также начальников и наставников ее в период времени с 1796 по 1900 г. – Почаев, 1901. – С. 599–600, 837, 869; *Яковчук В., свящ.* Ректор Волинської духовної семінарії протоіерей Олександр Хотовицький (1834–1893) // Дзвони Волині. – 2014. – № 12 (грудень). – С. 10.

М. Л. Ткачук

ХРАНЕВИЧ Петро Степанович [рос. Храневич Петр Степанович] (1804–31.12.1846[12.01.1847]), протоіерей, випускник КДА – священнослужитель РПЦ, церк. педагог.

Нар. у с. Мирогоща Дубенського пов. Волин. губ. (нині – с. Мирогоща Перша Дубенського р-ну Рівнен. обл.) у сім'ї священника. Закінчивши Волин. ДС (1819–25), навчався у КДА (1825–29), яку закінчив зі ступ. магістра богослов'я і словесних наук (ухвалу Конференції КДА від 03.08.1829 затверджено Комісією духовних уч-щ 26.09.1829).

18.08.1829 був призначений учителем цивільної історії та франц. мови Кишинівської ДС; після отримання магістерського диплома переведений на посаду професора. Паралельно викладав словесність і цивільну історію у Шляхетному пансіоні при семінарії (з 20.11.1829). Поряд із викладанням займався адм. діяльністю на посадах секретаря (11.02.1830–31.05.1832) і члена Правління (25.04–01.12.1830), в. о. інспектора Кишинівської ДС (31.05–21.10.1832).

Архієпископом Кишинівським і Хотинським Димитрієм (Сулимою) 05.09.1833 висвячений на диякона, 06.09.1833 рукопокладений у сан ієрея і призначений на посаду священника Кишинівського Свято-Вознесенського собору. З 07.09.1833 до 07.11.1835 слу-

жив також законовчителем новоствореної Кишинівської chol. гімназії.

Помер у Кишиневі в сані протоієрея. Похований на міськ. Центр. правосл. кладовищі.

Арх.: ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1266; Ф. 175. – № 2249; ЦДІАУК. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 553; Оп. 3. – Спр. 86, 101, 344.

Опубл. дж.: Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Отд. III (1796–1869 гг.). – Т. 5 (1823–1869 гг.) / с предисл., введ. и прим. проф. прот. Ф. И. Титова. – К., 1915. – С. 47, 51, 111–112, 509.

Літ.: Теодорович Н. И. Волынская духовная семинария. История первоначального устройства ее и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учения, а также начальников и наставников ее в период времени с 1796 по 1900 г. – Почаев, 1901. – С. 367; *Пархомович А. М.* Список ректоров и инспекторов Кишиневской духовной семинарии за время столетнего (с 31 января 1813 г.) существования ее // Кишиневские Ев. – 1911. – № 24. – Отд. неофиц. – С. 920–921; *Лотоцкий П. А.* Административный строй Кишиневской духовной семинарии 1808–1814, 1867 и 1884 годов // Там само. – 1913. – № 2. – Отд. неофиц. – С. 67–68; № 4. – Отд. неофиц. – С. 151–152.

М. Л. Ткачук

ХРИСТОФОР (СМИРНОВ Федір Олексійович) [рос. Христофор (Смирнов Федор Алексеевич)] (08[20].02.1842–1921), єпископ РПЦ, випускник і викладач КДА – церк. діяч, педагог, богослов, фахівець з іконографії та церк. мистецтва.

Нар. у с. Вьошки Юхновського пов. Смоленської губ. (нині – Угранського р-ну Смоленської обл. РФ) у сім'ї диякона. Після закінчення В'яземського ДУ (1854–59) та Смоленської ДС (1859–65) навчався у КДА (1865–69), де здобув ступ. магістра богослов'я (рішення Конференції КДА від 19.12.1869 затверджено Св. Синодом 02.12.1870). Рукопис випускного твору Х. «Учение первенствующей Церкви о лице Иисуса Христа совместно с мнениями еретическими», визнаного Конференцією КДА «очень хорошим», зберігається у ІР НБУВ (у каталозі помилково датований 1882 р.).

29.09.1869 розпочав пед. діяльність на посаді помічника інспектора Смоленської ДС.